

ARTUR JASIŃSKI*

CITIES AND WARS OF THE FUTURE – PART II

MIASTA I WOJNY PRZYSZŁOŚCI – CZĘŚĆ II

Abstract

In previous article under the same title [10] it was stated that nowadays two parallel processes are observed: the urbanization of wars and the militarization of cities. Future wars will be waged in cities; civilians and urban infrastructure will become the main assets of war. Rich cities of the North will be the target of terrorist attacks, whilst overcrowded and fallen cities of the South will be the main theatre of military operations. In the second part, relations between war and urban science, urbanization and suburbanization will be discussed. The example of Israel will show that the process of urbanization, apart from its traditional defense role, can develop into an offensive role – becoming a weapon of territorial conquest and a way to control a hostile population.

Keywords: urbanization, war, conflict

Streszczenie

W pierwszej części niniejszego artykułu [10] dowodzono, że jesteśmy obecnie świadkami dwóch równoległych procesów: urbanizacji wojny i militaryzacji miast. Wojny przyszłości będą toczone w miastach, a ludność i cywilna infrastruktura będą ich podstawowym zasobem. W wizjach przyszłych konfliktów zbrojnych bogate miasta Północy postrzegane są zazwyczaj jako cele ataków terrorystycznych, a przeludnione i podupadłe miasta Południa jako teatr działań wojennych. W drugiej części artykułu omówiono relacje, jakie istnieją pomiędzy wojną a współczesną urbanistyką, oraz globalnymi procesami urbanizacji i suburbanizacji. Na przykładzie Izraela wskazano, że urbanizacja, oprócz przypisywanych jej tradycyjnie funkcji obronnych, może przybrać też charakter ofensywny – stać się narzędziem podboju terytorialnego i kontroli populacji uznanej za wroga.

Słowa kluczowe: urbanizacja, wojna, konflikt

* D.Sc. Ph.D. Arch. Artur Jasiński, Faculty of Architecture and Fine Arts, Kraków Andrzej Frycz Modrzewski University; Artur Jasiński i Wspólnicy Biuro Architektoniczne.

1. War and the Theory of Urbanism

Many science disciplines focus on research concerning relations between cities, wars and armed conflicts. Obviously, this subject belongs first to practitioners and theorists of military thought. The manual for the US armed forces: *Joint Urban Operations*, published in 2009, is a bulky volume that looks like a scientific dissertation: it contains numerous references to the history of urbanism and analyses of contemporary urbanization processes. The bibliography itself consists of over a hundred and thirty references. In the introduction to the manual one can read: “Urban warfare, fighting in cities, war in complex terrain. To the casual observer, the words seem detached, almost pristine. However, the words are strikingly real to military professionals who have seen images of great destruction and excessive casualties in cities such as Berlin, Stalingrad, Hue and Beirut. Urban warfare, a subject that many military professionals would prefer to avoid, is still with us. Moreover, it may be the preferred approach of future opponents” [21, p. I-1].

Modern wars are also an area of interest of social sciences, in particular sociology [1, 2, 13, 16], and the new, rapidly developing area of research on security [23], and, last but not least, geography [8, 9]. It is Stephen Graham who coined such terms as *New Military Urbanism* and *Urban Geopolitics*. Interestingly, planners and architects rarely deal with this subject; they rather prefer to focus on positive examples of their professional activity, such as beauty, spatial order, sustainable development, local context etc. The world of urban science eagerly separates issues of war and peace; just as the world of architecture conceals the military role of civilian structures. Architects like to consider themselves builders rather than destroyers. And yet war and peace are the obverse and the reverse of politics; construction depends on deconstruction; building on destruction. “The city, the *polis*, is constitutive of the form of conflict called war, just as war is itself constitutive of the political form called the city” [22, p. 5].

The theory of urban science usually highlights the defensive nature of cities: “from the very beginning of humanity, throughout the millenniums that followed, a wide variety of skills (in defending against the enemy) have constantly accompanied human development” [3, p. 11]; “the history of building cities provides many examples which show that security is a fundamental category of urban planning” [14, p. 17]. But fortified cities, strongholds and fortresses, built on conquered areas also played strictly offensive roles. Lewis Mumford argues that – contrary to what is generally believed – wars were not born with the emergence of humanity. Wars were born with the emergence of cities. War and domination, rather than peace and co-operation, were the foundations of development of an ancient town – the *polis*. It is the city that was the centre from which royal aggression radiated. Tribal fights with a limited number of victims were replaced by municipal institutions aimed at mass destruction and extermination of the enemies – which by the way were usually neighbouring cities. The wealth and loots which cities accumulated were natural targets. A constant cycle of war and destruction often thwarted assets that the city offered its residents: participation

in a community and division of labour. "No matter how many valuable functions the city has furthered, it has also served, throughout most of its history, as a container of organized violence and transmitter of war" [12, p. 42-46].

In addition to ensuring people decent living standards, access to sunlight, fresh air and green spaces, sources of modernist urbanism stemmed from the need to provide security. An ideal city – Le Corbusier's *Ville Radieuse* – which consisted of detached towers set along broad streets and within gardens, was conceived to ensure the protection of its residents against air bombing and gas attacks. Dispersed development was aimed to prevent the spreading of firestorm caused by bombing, to which the dense development of the 19th century city fell easy prey. However, for implementation of large modernist projects entire quarters of the city were to be demolished and its traditional layout and urban form destroyed. The Second World War created opportunity for modernists, as many cities lay in ruins, so empty fields were easier to redesign and redevelop. Many cities fell victims to these type of projects. Josif Brodski stated bluntly that the post-war sect of architects "damaged European cities more than the Luftwaffe itself" [4, p. 16].

2. War and Modern Urbanism

In conventional wars of the industrial era, including the First and Second World Wars, vast areas were needed for mechanized armies to fight: battlefields for tanks and artillery, seas for the Navy and air space for the aircrafts. Cities also fell victims to the actions of war: blanket bombing to deter the enemy (Dresden, Hamburg), retaliation for the heroic defense (Stalingrad) or revenge for an uprising (Warsaw). Dropping nuclear bombs on Hiroshima and Nagasaki was an extreme form of military terror aimed against civilian targets. As a result of these attacks, military planners became aware of the power of nuclear weapons and the Cold War arms race began. In the era of mutual deterrence, the entire space surrounding Earth became a battlefield, whilst cities were kept hostages as targets threatened by nuclear attacks. Under the cover of modernization, the defensive functions of urban planning were concealed, with dispersed development and anti-nuclear shelters built under most of the newly constructed buildings. In those times, architects were required to obtain permits from local civil defense commandants for their projects, and such terms as anti-nuclear shelters, 1st and 2nd grade fallout shelters, and deactivation chambers entered the profession's vocabulary.

One of the strategic tools conceived to limit the effects of nuclear strike was the US plan to build interstate motorways (*National System of Interstate and Defense Highways*) implemented in the 1950s and the mass-scale government-sponsored development of single-family suburban housing. Wide roads were aimed to facilitate fast evacuation of workers and residents of inner centre areas, whilst dispersed individual housing developments would limit the numbers of civilian victims of an expected nuclear attack on the city. Rapid suburbanization was stimulated by state subsidies from the Federal Housing Administration and stirred by official propaganda, which raised fear of a nuclear attack among Americans [6, p. 93-109]. In this way military considerations underlay the process of suburbanization – which, as the American life-style and model of western culture spread all over the world, became one of the main challenges to modern urbanism.

The nuclear threat has not receded yet, but it is estimated that the outbreak of a global nuclear conflict is now less likely. The construction of anti-nuclear shelters has been discontinued and large cities have experienced a renaissance. As metropolises grow in size and power, the political and military control of the state over cities decreases. Informal towns which are not subject to any control whatsoever, have also rapidly developed. A new world order has emerged, in which supranational and extra-national actors have grown in importance; this includes global companies and supranational syndicates, non-governmental organizations, religious sects, people's militias, mob groups, gangs and terrorist networks. In the future this will lead to local urban conflicts – they will have a limited outreach but will be very violent [20, p. 262].

The decline of traditional capitalism has coincided with the shrinking role of the bourgeoisie and the links creating a traditional city able to solve internal tensions and clashes by peaceful means through its institutions and bodies [16, p. 33]. The middle class vanishes, whilst social stratification assumes a spatial dimension – ghettos of the poor and luxury enclaves – guarded estates behind walls are being built. The two worlds become more and more distant and hostile. Tensions and conflicts which cannot be solved through negotiation are growing. Outlaw districts such as slums, favelas and *les banlieues* emerge. Terrorists now look like the police (Mumbai 2008, Oslo 2011), whilst the police begin to look like heavily armed military units with their machine guns, sniper rifles, armoured vehicles and battle helicopters. The most important buildings in the city are bomb-proof, visible or invisible fortifications form barriers in the streets. The process of designing and building architectural structures is painstaking and time-consuming; the implementation of urban development projects is even more complex, so the spatial effects of the terrorist threat to the city's architecture and urban planning, in particular in the largest global metropolises, have only recently been observed [11].

3. Urbanization as an Offensive Weapon

Relations between modern war and urban planning can be best observed in Israel. There is no other country where military sector is tied so much with politics and economy, where needs of security dominate all aspects of everyday life.

Since the first wave of Jewish immigration to Palestine, at the turn of the 19th and the 20th centuries, architecture has played an important role in the building of Israeli society; a *fait accompli* policy through architectural projects was also always conducted. The popular Zionist slogan “we came to this land to build and be built”¹ reflected the pioneers belief that through the cultivation of soil and the founding of settlements they would not only shape their characters but they would also create inextricable ties between the new nation and its territory. The early 1920s saw the first clashes between Jewish settlers and the local people. The dreams of leftist founders of the Zionist movement of peaceful cohabitation of the Jewish and the Arab nations did not come true. On 15 June 1920, Hagana (Defence) – an armed organization aimed at ensuring the protection of the colonists – was set up at

¹ “We came to Eretz [this land] to build it and be built” [14, p. 104].

the Kvutzat Kinneret. The first members of the Hagana were mostly kibbutzniks, who, apart from work, were supposed to defend their settlements. The symbolic image of the kibbutznik was a young man holding a rifle and a pick axe in his hands. Kibbutzes became fortified: agricultural farms turned into forts surrounded by barbed wire fences.

In 1936, a project to build prefabricated and fortified settlements serving as military posts, which could be transported on the site by trucks and assembled in one day, was conceived. The old Ottoman law which prohibited the demolition of illegally built houses if they were roofed was used. Fortified settlements were built on a square plan in which each side was 35 metres long. They consisted of a watchtower and four wooden barracks, surrounded by double wooden walls built from massive barks, which were filled on the spot with sand, stones and rock debris. In this way a palisade was built which protected the crew of forty people against gunfire. That design, named *Tower and Stockade* or *Wall and Tower* (Hebrew: *Homa Umigal*), was conceived by kibbutznik Sholmo Gur and Yohanan Ratner, an architect and Hagana officer. In the years 1936–1939, 57 such posts were built, which gradually transformed into larger settlements – kibbutzes or moshavot [15, p. 40-46].

Wall and Tower posts were built on remote borderlands, but in a way that it could always be seen from existing settlements, so the armed crews of the latter could come to the rescue in the event of danger. The crews of the posts communicated with each other using light signals. Small, prefabricated forts which could be built quickly, combined defensive and aggressive functions, ensuring effective supervision and control of newly developed areas. Their basic goal was territorial expansion. They created foundations of the network of settlements extending the future borders of the State of Israel. They became something like “Invasion Machines”, and their spectacular form of a tower surrounded by walls dominated the vast area. Zionists were so proud of their new invention that they displayed it at the *Eretz Israel* stand at the Paris World Exhibition in 1937.

During the war of independence in 1948, the Nahal military units were created to develop new areas on the borders of the state of Israel. That formation referred to the traditional ethos of the first pioneering settlers which cultivated land with a rifle at their side. This is why the sword and the plough featured on the unit’s emblem. People were recruited to Nahal at the age of 17. Young soldiers served either as armed guards at indicated kibbutzes or founded new settlements in border regions of Israel which were exposed to danger². The first kibbutz, Nahal Oz, was built in 1951 on the Negev Desert close to the Gaza. It is estimated that in the years 1951–1967 young Nahal soldiers set up about a hundred new settlements in borderland desert areas of Israel and helped to build many others [18, p. 159]. Nahal settlements, training camps and posts which initiated the colonization of the Jordan Valley and Negev have played and still play an important role in the Israeli defense system.

The strategy of offensive urbanization continues by building settlements on the tops of the West Bank hills. Gradually, the network of fortified settlements protected by military posts and connected by a system of roads and tunnels accessible only for Israeli vehicles, has been transformed into a permanent development structure surrounding the valleys inhabited by Palestinians. New settlements combined with a system of state-of-the-art military

² Temporary borders of Israel resulting from the ceasefire treaties, signed with neighbouring Arab countries after the War of Independence in 1949.

technology: sensors, radars and unmanned drones, ensure Israeli control and dominance over the Arab population, whilst Palestinian localities, surrounded by walls, fences and road barriers, look more and more like Bantustans known during the Apartheid era in South Africa. Israel has continued its colonization of the West Bank since the end of the six-day war in 1967. Currently, nearly half a million Jews live in West Bank settlements [18, p. 186]. Another important issue is the annexation of Arab land and the construction of new settlements around Jerusalem, in particular a large settlement or rather district known as Male Adumin or A-1, situated in the eastern – traditionally Arab – part of the city. The settlement has cut the territory of the Palestinian Autonomy into two separated enclaves: the northern with its capital in Ramallah and the southern with Hebron.

Sharon Rotbard, an Israeli architect, writer and critic, believes that within this functional dualism, in disguise of a civilian and defensive costume, in fact offensive functions became models for Israeli architecture, and in particular Israeli settlements on the West Bank. A fenced “settlement behind the wall” is archetypal form for Israeli development. The campaign to build “wall and tower” settlements as quickly as possible has also become a model of the Israeli practice of *fait accompli*, that is the rapid transformation of political ideas into construction projects, the appropriation of conquered territories by hastily constructed buildings and infrastructure, using a gamut of modern technological achievements, state-of-the-art production and organization methods and subduing architecture for hidden military functions [15, p. 50-54].

The progressive urbanization of the West Bank and areas around Jerusalem is the greatest obstacle to the peaceful solution of the Israeli-Palestinian conflict. Moreover, continuing development, and its growing territorial scope suggests that it is a planned colonization project, and that its ultimate goal is not peace with Palestinians but rather incorporation of Samaria and Judea to Israel (these territories are already considered by many Orthodox Jews as holy and unalienable parts of the land of Israel).

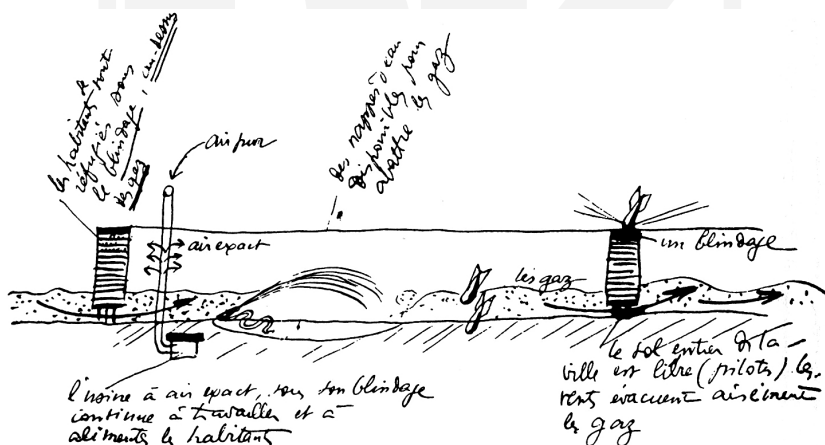
4. Power, Control, Territory – Visions of Cities and Wars of the Future

Pictures of Israeli settlements built on hilltops of the West Bank disturbingly recall the vision of the future city featured by the Los Angeles-based geographers: Michael J. Dear and Steven Flusty. According to them the post-modernist society will be split into two basic groups: *cybergeosie*, consisting of stock control package holders, managing directors and key members of the reduced staff of big companies, celebrities and a small number of artists and freelancers; and *protosurps*, a growing group of people without permanent employment, the global *surplus labour*, taking odd jobs, alienated from the world production process but still participating in consumption. The *cybergeosie* live in guarded and monitored, environmentally-friendly housing estates – *cyburbia*, situated on the hills around the city. The *cyburbia*, with their sports and leisure facilities, schools and cultural centres, will be connected by a teleintegration network served and monitored by citadels – corporate towers, controlling global latifundia. The space *in-beyond* will ensure cheap labour from a patchwork of various social groups, of which none can dominate another. This space will be provincial in terms of computer science, and served by basic telephone and telegraph systems,

monitored and, as needed, modified by disinformation channels, which will promote binding ideologies and opinions, create needs and dreams and give first need articles a symbolic value. At the same time it will be a sophisticated medium through which residents of the *in-beyond* space will see and understand the world which surrounds them. The authors coined the term *Postmodern Urban Condition* to describe this social and spatial system [5, p. 78].

This panoptical vision is indeed close to reality, as more and more people become redundant, their skills insufficient and their future foggy, depending only on the level of benefits. Social and racial segregation is usually accompanied by spatial segregation. Zygmunt Bauman argues that modern cities “are battlefields on which global forces and stubbornly local meanings and identities meet, clash, fight and seek a satisfactory, or at least supportable understanding”, where “all lines and borders are provisional and temporary, threatened with revision or deletion” [2, p. 112-113]. British General Rupert Smith, a former Commander of NATO in Europe, in his recently published book titled “The Utility of Force: The Art of War in the Modern World” argues that recently the paradigm of industrial war has been replaced by the paradigm of war of societies, where “battlefield is in every living room in the world as well as on the streets and fields of a conflict zone”, and “goals of fight are changing from the clear, absolute objectives of interstate industrial war to more malleable objectives important to individual societies, that are not states”, so it is people in the street and residents – who become the battlefield themselves – always and anywhere [19, p. 24-40].

Urbanized wars of the future will be fought not between countries but within societies. The domination over the urban population and the control of the city’s territory as the centre of power will be at stake. If leftist thinkers are right saying that the modern city has already become a battlefield on which global forces fight with local contents, then it should be added that urban planners and architects are officers and soldiers in this war, cleverly disguised as guardians of spatial order and pioneers of progress. Therefore such terms as conflict, chaos and destruction should be added to the basic vocabulary of urban planning and architecture, next to sustainable development, order beauty, and harmony.

III. 1. Le Corbusier, *Aircraft*, Abitare Segesta, Milan 1933, after: Graham 2004, p. 40

II. 1. Le Corbusier, *Aircraft*, Abitare Segesta, Milan 1933, za: Graham 2004, s. 40

III. 2. Settlement of “Tower and Wall” type, kibutz Nir-David, after: Gigal Magazine 1945, Wiki Commons

II. 2. Osiedle typu „wieża i mur”, kibuc Nir-David, Gigal Magazine 1945, za: Wiki Commons

III. 3. Settlement Har Homa at Jerusalem outskirts, at the first plan houses of Arabic Bethlehem, photo: author

II. 3. Osiedle Har Homa na przedmieściach Jerozolimy, na pierwszym planie zabudowa arabskiego Betlejem, fot. autor

III. 4. The Wall, Bethlehem, photo: author

II. 4. Mur, Betlejem, fot. autor

References

- [1] Bauman Z., *Spoleczeństwo w stanie oblężenia*, Wydawnictwo Sic!, Warsaw 2006.
- [2] Bauman Z., *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*, Wydawnictwo Sic!, Warsaw 2007.
- [3] Bogdanowski J., *Architektura obronna w krajobrazie Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsaw–Kraków 2002.
- [4] Brodski J., *Znak wodny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010.
- [5] Dear M.J., Flusty S., *The Postmodern Urban Condition*, [in:] Featherstone, Lash 1999.
- [6] Farish M., *Another Anxious Urbanism: Simulating Defense and Disaster in Cold War America*, [in:] Graham S., 2004.
- [7] Featherstone M., Lash S. (Edit.), *Spaces of Culture. City – Nation – World*, SAGE Publications, London –Thousand Oaks – New Delhi 1999.
- [8] Graham S. (red.), *Cities, War and Terrorism*, Blackwell Publishing, Malden 2004.
- [9] Graham S., *Cities under Siege: The New Military Urbanism*, Verso, London 2010.
- [10] Jasiński A., *Miasta i wojny przyszłości*, Czasopismo Techniczne Architektura, Paper 1-A/2, Politechnika Krakowska, Kraków 2012.
- [11] Jasiński A., *Architektura w czasach terroryzmu. Miasto, przestrzeń publiczna, architektura*, Wolters Kluwer, Warsaw 2013.
- [12] Mumford L., *The City in History*, A Harvest Book, San Diego–New York–London 1989.
- [13] Münkler H., *Wojny naszych czasów*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- [14] Rosenberg G., *Kraj utracony. Moja historia Izraela*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2011.
- [15] Rotbard S., *Wall and Tower*, [in:] Segal R., Weizman E., *A Civilian Occupation: the Politics of Israeli Architecture*, Verso, New York 2003.

- [16] Sassen S., *When City Itself Becomes a Technology of War*, Theory, Culture and Society. Vol. 27 (6), SAGE, Los Angeles-London-New Delhi-Singapore 2010.
- [17] Segal R., Weizman E., *A Civilian Occupation: the Politics of Israeli Architecture*, Verso, New York 2003.
- [18] Shoshan M., *Atlas of the Conflict Israel- Palestine*, 010 Publishers, Rotterdam 2010.
- [19] Smith R., *Przydatność siły militarnej. Sztuka wojenne we współczesnym świecie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warsaw 2010.
- [20] Sorkin M., *Urban Warfare: A Tour of the Battlefield*, [in:] Graham S., 2004.
- [21] US Army Joint Publication, *Joint Urban Operations, 2009*, www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_06.pdf
- [22] Virillo P., *Desert Screen: War at the Speed of Light*, Continuum, London 2002.
- [23] Williams P.D., *Studia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- [24] Zuziak Z., *Kryterium bezpieczeństwa w urbanistyce współczesnej*, Technical Transactions, Paper 6-A/2011, Cracow University Technology Press, Kraków 2011.

Każde narzędzie właściwie użyte staje się bronią
Ani DiFranco

1. Wojna a teoria urbanistyki

Wiele dyscyplin naukowych podejmuje badania nad związkami współczesnych miast a wojnami i konfliktami zbrojnymi. Co oczywiste – strategią i taktyką walki w obszarach zurbanizowanych zajmują się przede wszystkim praktycy i teoretycy myśli wojskowej. Wydany w 2009 roku podręcznik amerykańskich sił zbrojnych zatytułowany „Joint Urban Operations” przypomina opasłą rozprawę naukową: wiele w nim odniesień do historii urbanistyki i analiz współczesnych procesów urbanizacyjnych, a sama bibliografia liczy ponad sto trzydzieści pozycji. We wstępie napisano: „Pojęcia takie, jak działania wojenne w terenie zurbanizowanym (*urban warfare*), walki uliczne (*fighting in cities*) czy wojna na terenie zabudowanym (*war in 'complex terrain'*) dla przypadkowego czytelnika mogą wydawać się obojętne, niemal nierealne. Jednak dla zawodowych żołnierzy pojęcia te są uderzająco prawdziwe, gdyż przywodzą na myśl obrazy ogromnych zniszczeń i wielkiej liczby ofiar wyniku z działań zbrojnych prowadzonych w miastach, takich jak Berlin, Stalingrad, Hue czy Bejrut¹. Działania wojenne w terenie zurbanizowanym – coś, czego zawodowi wojskowi chcieliby zawsze unikać – są nadal prowadzone. Co więcej, to ten obszar, który wybierać będą nasi przyszli wrogowie”¹ [21, s. I-1].

¹ Wszystkie tłumaczenia z jęz. angielskiego: autor.

Współczesne wojny są także przedmiotem studiów nauk społecznych, a w szczególności socjologii [1, 2, 13, 16] i nowej, prężnie rozwijającej się dziedziny badań nad bezpieczeństwem [23] czy wreszcie geografii [8, 9]. To właśnie Stephen Graham jest autorem pojęć takich, jak nowa zmilitaryzowana urbanistyka (*New Military Urbanism*) i geopolityka urbanistyczna (*Urban Geopolitics*). Co ciekawe – sami urbanisci i architekci stosunkowo rzadko podejmują tę tematykę, woląc koncentrować się na pozytywnych aspektach swojej profesji, takich jak kwestie estetyki, ładu przestrzennego, zrównoważonego rozwoju, lokalności etc. W świecie urbanistyki skwapliwie oddzielane są pojęcia pokoju i wojny, podobnie jak w świecie architektury skrywane są militarne role obiektów cywilnych. Architekci zwykle uważają siebie za budowniczych, nie burzycieli. A przecież wojna i pokój to awers i rewers polityki, konstrukcja warunkowana jest dekonstrukcją, a budowa zniszczeniem. „Miasto, *polis*, jest składową formy konfliktu nazywanego wojną, podobnie jak wojna jest składową formy politycznej zwanej miastem” [22, s. 5].

W teorii urbanistyki zazwyczaj podkreślany jest defensywny charakter miast: „umiejętność [obrony przed wrogiem] w całej różnorodności odmian, od początków ludzkości poprzez tysiąclecia, towarzyszy niezmiennie jej rozwojowi” [3, s. 11]; „historia budowy miast daje wiele dowodów na to, że bezpieczeństwo należy do fundamentalnych kategorii urbanistyki” [24, s. 17]. A przecież warowne grody, nadgraniczne fortece i miasta-twierdze, zakładane na podbitych terenach, pełniły też *stricte* ofensywne role. Lewis Mumford dowodzi, że – wbrew powszechnym przekonaniom – wojny nie narodziły się wraz z powstaniem ludzkości. Wojny narodziły się wraz z powstaniem miast. To wojna i pragnienie dominacji, a nie pokojowa koegzystencja i współpraca, leżały u fundamentów rozwoju antycznych miast-państw. To miasto stało się ośrodkiem, z którego promieniowała królewska agresja, a ograniczone w liczbie ofiar starcia plemienne zostały zastąpione przez miejskie instytucje służące masowej destrukcji i eksterminacji wrogów, którymi notabene zazwyczaj stawały się sąsiednie miasta. Bogactwa i łupy wojenne przez nie gromadzone powodowały, że same stawały się naturalnym celem, a ciągły cykl wysiłków i zniszczeń wojennych sprawiał, że często niweczone były zalety, jakie miasto oferowało swoim mieszkańcom: udział we wspólnocie i podziale pracy. „Niezależnie ile wartościowych funkcji gromadziły miasta, to przez większą część swojej historii były także ośrodkami zorganizowanej agresji i rozsadanikami wojny” [12, s. 42-46].

U źródeł urbanistyki modernistycznej, oprócz pragnienia zapewnienia istocie ludzkiej godnych warunków do życia, dostępu do światła, świeżego powietrza i terenów zielonych leżała także potrzeba bezpieczeństwa. Idealne miasto – *Ville Radieuse* Le Courbusiera – złożone z wolno stojących wieżowców ustawionych wśród szerokich ulic i ogrodów, zapewniać miało jego mieszkańcom ochronę przed skutkami ataków, prowadzonych za pomocą bomb lotniczych i gazów bojowych, a rozproszenie zabudowy chronić przed wywołanymi bombardowaniem pożarami, których łatwym łupem stać się mogła ciasna zabudowa XIX wiecznego miasta. Jednak wdrożenie wielkich modernistycznych projektów wiązać się musiało z koniecznością wyburzeń całych kwartałów miast i destrukcją ich tradycyjnych planów i sylwet. W sukurs modernistom przyszła II wojna światowa pozostawiając w wielu miastach pola ruin, które łatwiej można było urządzić i zabudować na nowy sposób. Jednak i tu nie obyło się bez ofiar. Josif Brodski stwierdził bez ogródek, że powojenna sekta architektów „zaszkodziła wyglądowi miast europejskich bardziej niż Luftwaffe” [4, s. 16].

2. Wojna a współczesne procesy urbanizacyjne

Konwencjonalne wojny epoki przemysłowej, w tym I i II wojna światowa, wymagały rozległych przestrzeni, w których toczyć się mogły walki jednostki wojsk zmechanizowanych: pól bitewnych dla czołgów, mórz i oceanów dla marynarki, i przestrzeni powietrznej dla lotnictwa. Miasta także stawały się ofiarami przemocy zbrojnej: czy to nalotów dywanowych dokonywanych w celu zastraszania przeciwnika (Drezno, Hamburg), czy odwetu za akt bohaterskiej obrony (Stalingrad), czy zemsty za powstanie (Warszawa). Krańcową formą terroru militarnego wymierzonego w cele cywilne stało się zrzućenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki. Skutki tego ataku uzmysłowiły wojskowym planistom potęgę broni nuklearnej i zapoczątkowały erę zimnowojennego wyścigu zbrojeń. W epoce wzajemnego odstraszenia polem bitewnym stała się cała przestrzeń wokółziemska, miasta – zakładnikami – celami zagrożonymi uderzeniem nuklearnym. Przy czym, pod płaszczykiem modernizacji, maskowano defensywne funkcje urbanistyki, rozpraszano zabudowę, a pod większością nowych budynków wznoszono przeciwatomowe bunkry. Architekci, projektujący w tych czasach, mieli obowiązek uzgadniać dokumentację projektową w lokalnych dowództwach obrony cywilnej, a do ich zawodowego słownika trafiły pojęcia takie jak schrony przeciwatomowe, ukrycia I i II stopnia, stożek zsypu i komora dezaktywacyjna.

Jednym ze strategicznych narzędzi, które miały służyć ograniczeniu skutków wojny atomowej, był wdrożony w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku przez rząd amerykański plan budowy międzystanowej sieci autostrad (*Dwight D. Eisenhower National System of Interstate and Defense Highways*) i masowego, sponsorowanego przez państwo, jednorodzinnego budownictwa podmiejskiego. Szerokie drogi miały za zadanie ułatwić ewakuację pracowników i mieszkańców terenów śródmiejskich, a rozproszenie indywidualnej zabudowy na dużej powierzchni ograniczyć liczbę cywilnych ofiar ewentualnego ataku jądrowego wymierzonego w miasto. Gorączka suburbanizacyjna była stymulowana przez państwowe subwencje udzielane przez Federal Housing Administration i pobudzana przez oficjalną propagandę, podsycającą wśród społeczeństwa amerykańskiego strach przed atakiem jądrowym [6, s. 93-109]. Tak oto względy militarne stanęły u podłoża procesu suburbanizacyjnego, który – wraz z upowszechnieniem się amerykańskiego sposobu życia i zachodnich wzorców kulturowych – ogarnął niemal cały świat i stał się jednym z podstawowych problemów, przed którymi stanęła współczesna urbanistyka.

Zagrożenie atakiem jądrowym nie ustąpiło, jednak ocenia się, że prawdopodobieństwo wybuchu globalnego konfliktu nuklearnego jest teraz mniejsze. Zaprzesano budowy schronów przeciwatomowych, nastąpił renesans wielkich miast. W miarę jak metropolie stają się coraz większe i potężniejsze, maleje polityczna i militarna kontrola, jaką uprzednio sprawowały nad nimi władze państwowe. Rozwijają się też bardzo szybko miasta nieformalne, nad którymi nikt już nie sprawuje żadnej władzy. Powstaje nowy światowy porządek, w którym coraz większego znaczenia nabierają aktorzy ponadpaństwowi i pozapaństwowi: korporacje globalne i ponadnarodowe syndykaty, organizacje pozarządowe, sekty religijne, milicje ludowe, grupy mafijne, gangi i sieci terrorystyczne. Prowadzić to będzie w przyszłości do lokalnych konfliktów miejskich, o ograniczonym zakresie ale bardzo gwałtownym przebiegu [20, s. 262].

Wraz z upadkiem tradycyjnej formy kapitalizmu kończy się rola mieszczaństwa i rozpadają więzi tworzące tradycyjne miasto, które zdolne było do rozwiązywania wewnętrznych napięć i konfliktów w sposób pokojowy, za pomocą swoich instytucji i organów [16, s. 33]. Zanika klasa średnia, a rozwarstwienie społeczne przybiera wymiar przestrzenny: tworzą się getta biedaków i enklawy luksusu – strzeżone osiedla za murem. Te dwa światy oddalają się, stają się sobie obce i wrogie. W miastach narastają napięcia i konflikty, których nie można już rozwiązać przez negocjacje. Powstają w nich dzielnice wyjęte spod prawa: slumsy, favele, *les banlieues*. Terrorysty wyglądają już jak policja (Mumbaj 2008, Oslo 2011), a oddziały policji zaczynają przypominać silnie uzbrojone jednostki wojskowe: dysponują bronią maszynową, karabinami snajperskimi, pojazdami opancerzonymi i śmigłowcami bojowymi. Najważniejsze w miastach budowle zabezpiecza się przeciwwybuchowo, a ulice przegradza widocznymi i niewidocznymi fortyfikacjami. Proces projektowania i realizacji obiektów architektonicznych jest żmudny i długotrwały, jeszcze bardziej skomplikowana jest realizacja przedsięwzięć urbanistycznych, dlatego dopiero teraz możemy obserwować w miastach, a w szczególności w największych globalnych metropoliach, skutki, jakie zagrożenie terrorystyczne wywarło na sposobie kształtowania ich architektury i urbanistyki [11].

3. Urbanizacja jako broń ofensywna

Związki, jakie istnieją pomiędzy wojną a urbanizacją najlepiej można śledzić w Izraelu. W żadnym innym kraju na świecie przemoc, a także doświadczenie wojny i okupacji nie wrosły tak głęboko w zwykłą codzienność. Potrzebom bezpieczeństwa są w Izraelu podporządkowane wszystkie dziedziny życia tego kraju.

Od czasów pierwszej fali osadnictwa żydowskiego w Palestynie, z przełomu XIX i XX wieku, architektura odgrywała istotną rolę w procesie budowy społeczeństwa izraelskiego, dzięki niej tworzone też realną politykę faktów dokonanych. Znany syjonistyczny slogan *we came to this land to build and be built*² odzwierciedlał wiarę pionierów, że przez trud uprawy ziemi i zakładania osiedli kształtować będą nie tylko swoje charaktery, ale także nierozzerwalnie związać powstający naród z pozyskanym terytorium. Na początku lat dwudziestych ubiegłego wieku doszło do pierwszych starć pomiędzy żydowskimi osadnikami a lokalną ludnością. Nie spełniła się nadzieja lewicowych twórców syjonizmu o pokojowym współistnieniu narodu żydowskiego i arabskiego. 15 czerwca 1920 roku w kibucu Kvutzat Kinneret powołana została Hagana (Obrona) – organizacja zbrojna, której celem było zapewnienie kolonizatorom bezpieczeństwa. Pierwszymi członkami Hagany stali się przede wszystkim kibucnicy, których zadaniem była praca i obrona swoich osiedli, a symbolicznym obrazem kibucnika stała się postać młodego mężczyzny, który dzierżył w dłoniach karabin i kilof. Kibuce zostały ufortyfikowane: rolnicze farmy zamieniły się w otoczone drutem kolczastym forty.

W 1936 roku narodził się plan budowy prefabrykowanych i ufortyfikowanych osiedli-posterunków, które mogłyby być dowożone na miejsce ciężarówkami i wznoszone w cza-

² „Przybyliśmy do tej ziemi by budować i rozwijać się” – tłum. autor lub „Przybyliśmy do Eretz, by ją budować i w niej wzrastać” [14, s. 104].

sie jednego dnia, korzystając przy tym ze starego prawa otomańskiego, które zakazywało wyburzeń nielegalnie postawionych budowli, jeśli tylko posiadały dach. Ufortyfikowane placówki osiedleńcze, założone na planie kwadratu o boku 35 metrów, składały się z wieży obserwacyjnej i czterech drewnianych baraków, otoczonych kręgiem podwójnych, drewnianych ścian, zbudowanych z masywnych krawędziaków, które już na miejscu wypełniano piaskiem, kamieniami i okruchami skalnymi. Powstała w ten sposób palisada skutecznie chroniła 40 osobową załogę przed ostrzałem karabinowym. Autorami tego powtarzalnego projektu, nazwanego „wieża i mur” (hebr. *Homa Umigal*, ang. *Tower and Stockade, Wall and Tower*), byli kibucnik Sholmo Gur i Yohanan Ratner, architekt i oficer Hagany. W latach 1936–1939 zbudowano 57 takich placówek, które z czasem przekształciły się w większe osady: kibuce lub moszawy [15, s. 40-46].

Placówki typu „wieża i mur” zakładano na wysuniętych rubieżach, lecz zawsze w zasięgu wzroku istniejących osiedli, których uzbrojone załogi mogły w razie zagrożenia przybyć z odsieczą. Załogi posterunków porozumiewały się ze sobą za pomocą przekazywanych z wieży sygnałów świetlnych. Niewielkie, prefabrykowane i szybkie w budowie forty, łącząc w sobie funkcje obronne i zaczepne, zapewniały skuteczny nadzór i kontrolę nad nowymi obszarami. Ich podstawowym zadaniem była ekspansja terytorialna, tworzyły zręby sieci osiedleńczej, poszerzającej przyszłe granice państwa Izrael. Stały się swoistymi „machinami inwazji”, a ich spektakularna forma otoczonej murami wieży dominowała okoliczną przestrzeń. Władze instytucji syjonistycznych były tak dumne ze swojego nowego wynalazku, że zaprezentowały go na ekspozycji zorganizowanej przez *Eretz Israel* podczas Wystawy Światowej w Paryżu w 1937 roku.

Podczas wojny wyzwolenczej, w 1948 roku, utworzona została jednostka wojskowa Nahal, której zadaniem była budowa nowych osiedli na rubieżach państwa Izrael. Tradycja tej formacji odwoływała się do etosu pierwszych osadników-pionierów uprawiających swoją ziemię z karabinem w rękę i dlatego w jej godle umieszczone zostały miecz i pług. Do Nahalu powoływana była młodzież w wieku 17 lat. Młodzi żołnierze odbywali służbę we wskazanych kibucach, zapewniając im osłonę zbrojną, bądź zakładali nowe osiedla położone w niebezpiecznych, nadgranicznych regionach Izraela³. Pierwszym z nich był kibuc Nahal Oz, powstały w 1951 r. na pustyni Negew, niedaleko Gazy. Ocenia się, że w latach 1951–1967 żołnierze Nahalu założyli w pustynnych, pogranicznych rejonach Izraela około sto nowych osiedli i pomagali w budowie wielu innych [18, s. 159]. Osiedla, obozy szkoleniowe i posterunki Nahalu, które zapoczątkowały kolonizację Doliny Jordanu i pustyni Negew, do dziś odgrywają ważną rolę w systemie obronnym Izraela.

Kontynuacją strategii ofensywnej urbanizacji są osiedla zakładane na szczytach wzgórz okupowanego przez Izrael Zachodniego Brzegu. Z czasem sieć ufortyfikowanych osiedli, chronionych przez posterunki wojskowe, połączonych systemem dostępnych tylko dla izraelskich pojazdów dróg i tuneli, przeistoczyła się w trwałą strukturę urbanistyczną, która opłótła doliny zamieszkiwane przez Palestyńczyków. Nowe osiedla, w połączeniu z systemem najnowocześniejszych technologii militarnych: sensorów, radarów i bezałogowych dronów, zapewniają Izraelowi kontrolę i dominację nad mieszkającą w dolinach populacją arabską,

³ Mowa tu o tymczasowych granicach Izraela wynikających z układów o zawieszeniu broni, podpisanych z sąsiednimi państwami arabskimi po zakończeniu wojny wyzwolenczej w 1949 roku.

zaś palestyńskie miejscowości, otoczone kręgami murów, płotów i barier drogowych, coraz bardziej przypominają znane z czasów południowoafrykańskiego apartheidu Bantustany.

Kolonizacja Zachodniego Brzegu jest kontynuowana przez Izrael nieprzerwanie od zakończenia wojny sześciodniowej w 1967 roku. Obecnie osiedla na Zachodnim Brzegu zamieszkuje blisko pół miliona Żydów [18, s. 186]. Równie istotnym problemem jest aneksja arabskich ziem i budowa nowych osiedli wokół Jerozolimy, w szczególności wzniesienie wielkiego osiedla czy raczej dzielnicy Male Adumin, zwanej także A-1, położonej po wschodniej – tradycyjnie arabskiej – części miasta, która rozcięła ziemię Autonomii Palestyńskiej na dwie odseparowane enklawy: północną ze stolicą w Ramallah i południową z Hebronem.

Sharon Rotbard, izraelski architekt, pisarz i krytyk uważa, że swoisty dualizm funkcjonalny, skrywający pod cywilnym, defensywnym kostiumem funkcje *de facto* ofensywne stał się modelem dla izraelskiej architektury, a w szczególności osadnictwa izraelskiego na Zachodnim Brzegu. Wygodzone „osiedle za murem” jest archetypem dla izraelskiej urbanistyki, a akcja pośpiesznej realizacji placówek typu „wieża i mur” stała się też wzorcem dla obowiązującej w Izraelu praktyki *fait accompli*, polegającej na szybkiej transformacji idei politycznych w proces konstrukcji, na zawłaszczaniu zdobytego terytorium poprzez napędzane wznoszone budowle i infrastrukturę, przy wykorzystaniu całego spektrum współczesnych zdobyczy technologicznych, najnowszych technik produkcyjnych i organizacyjnych i przy całkowitym podporządkowaniu architektury ukrytym funkcjom militarnym [15, s. 50-54].

Postępująca urbanizacja Zachodniego Brzegu i terenów wokół Jerozolimy jest największą przeszkodą w drodze pokojowego rozwiązania konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Co więcej: jej wieloletnia, przerywana tylko na krótkie okresy realizacja i stale powiększający się zakres terytorialny uzasadnia przypuszczenie, że mamy tu do czynienia z planową akcją kolonizacyjną, której celem nie jest bynajmniej pokój z Palestyńczykami, lecz trwałe przyłączenie do Izraela ziem Samarii i Judei, zresztą przez wielu ortodoksyjnych Żydów postrzeganą za świętą i niezbywalną ziemię Izraela.

4. Władza, kontrola, terytorium – wizje miast i wojen przyszłości

Obrazy izraelskich osiedli budowanych na wzgórzach Zachodniego Brzegu niepokojąco przypominają wizję miast przyszłości odmalowaną przez amerykańskich geografów z Los Angeles – Michaela J. Deara i Stevena Flusty’ego. Według nich postmodernistyczne społeczeństwo podzieli się na dwie podstawowe grupy: cyber-burżuazję, składającą się z właścicieli kontrolnych pakietów akcyjnych, dyrektorów zarządzających i kluczowych pracowników odchudzonych korporacji, celebrytów i niewielkiej liczby przedstawicieli kreatywnych profesji oraz *protosurpsu*, powiększającej się grupy ludzi bez stałego zajęcia, globalnej nadwyżki siły roboczej (*surplus labour*), zatrudnianej dorywczo, wyalienowanej ze światowego procesu produkcji, ale nadal uczestniczącej w procesie konsumpcji. Cyber-burżuazja zamieszkuje strzeżone i dozorowane, proekologiczne osiedla – cyburbie, rozlokowane na wzgórzach wokół miast. Cyburbie, wyposażone w obiekty sportowo-rekreacyjne, szkoły i placówki kulturalne, połączone zostaną siecią teleintegracyjną, obsługiwaną i nadzorowaną przez cytadele – korporacyjne wieże, kontrolujące globalne latyfundia. Przestrzeń *in-beyond* zapewnić będzie tania siła robocza, zorganizowana w formie patchworku różnych grup spo-

łecznych, z których żadna nie może nad pozostałymi osiągnąć dominacji. Będzie to informatyczna prowincja, obsługiwana przez podstawowe systemy telefoniczne i telegraficzne, nadzorowane i w miarę potrzeby modyfikowane przez supermagistralę dezinformacji, która upowszechnia obowiązujące ideologie i poglądy, tworzy potrzeby i marzenia, a także nadaje wartości symboliczne artykułom pierwszej potrzeby. Stanowi zarazem wyrafinowany środek przekazu, za pomocą którego mieszkańcy przestrzeni *in-beyond* obserwują i pojmują świat, który ich otacza. Ten system społeczno-przestrzenny autorzy określają jako *Postmodern Urban Condition* – ponowoczesne środowisko miejskie [5, s. 78].

W istocie ta panoptyczna wizja jest bliska rzeczywistości, gdyż coraz więcej ludzi staje się zbędnych, ich umiejętności są niewystarczające, a przyszłość niepewna, zależna wyłącznie od wysokości zasiłków. Segregacji społecznej i rasowej towarzyszy najczęściej segregacja przestrzenna. Zygmunt Bauman twierdzi, że współczesne miasta „stanowią pola bitew, na których globalne siły oraz uparcie lokalne znaczenia i tożsamościami spotykają się, ścierają, walczą i szukają satysfakcjonującego, lub choćby znośnego porozumienia” gdzie „wszystkie linie i granice są prowizoryczne i tymczasowe, zagrożone rewizją lub wymazaniem” [2, s. 112-113]. Angielski generał Rupert Smith, były dowódca sił zbrojnych NATO w Europie, w swojej wydanej niedawno książce zatytułowanej „Przydatność siły militarnej: sztuka wojenna we współczesnym świecie” twierdzi, że paradygmat wojny przemysłowej został obecnie zastąpiony paradygmatem wojny wśród społeczeństw, gdzie „polem walki są mieszkania na całym świecie, ale również ulice i wsie w strefach konfliktu”, gdzie „walka nie toczy się już o wyraźnie zdefiniowane, absolutne cele charakterystyczne dla przemysłowych wojen między państwami, lecz o mniej wyraziste cele, ważne dla podmiotów niebędących państwami”, a polem bitwy są sami ludzie – przechodnie i mieszkańcy – wszędzie i zawsze [19, s. 24-40].

Zurbanizowane wojny przyszłości toczyć się będą nie między państwami, lecz pomiędzy społeczeństwami. Ich stawką będzie władza nad populacją i kontrola nad terytorium miasta, stanowiącego główny ośrodek siły. Jeśli przyznać rację lewicowym myślicielom, którzy twierdzą, że współczesne miasto już stało się polem bitwy, na którym globalne siły ścierają się z lokalnymi znaczeniami, to w ślad za tym dodać należy, że urbaniści i architekci są na tej wojnie oficerami i żołnierzami, którzy zręcznie maskują się jako strażnicy ładu przestrzennego i pionierzy postępu, a do słownika podstawowych pojęć, którymi operują urbanistyka i architektura, obok zrównoważonego rozwoju, porządku i harmonii należy dodać konflikt, chaos i zniszczenie.